

MEHNAT BOZORI SIYOSATI VA ISHSIZLIKNING KAMAYTIRILISHI ORQALI KAMBAG’ALLIKNI QISQARTIRISH YO’LLARI

Qodirov Turob Rashid o'g'li

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20588307>

Annotatsiya

Ushbu maqolada mehnat bozori siyosatining kambag'allikni qisqartirishdagi roli, ishsizlikni kamaytirish mexanizmlari hamda ularning aholi turmush darajasiga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, faol mehnat bozori siyosati, kasbiy ta'lim dasturlari va ijtimoiy himoya tizimlari birgalikda qo'llanilganda, kambag'allik darajasini sezilarli darajada pasaytirish mumkin. Maqolada xalqaro tajriba va O'zbekiston sharoitiga mos yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: mehnat bozori, ishsizlik, kambag'allik, ijtimoiy siyosat, iqtisodiy o'sish, kasbiy ta'lim.

1. Kirish

Kambag'allik muammosi jahon hamjamiyatining asosiy ijtimoiy-iqtisodiy muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda hali ham 700 milliondan ortiq kishi kuniga 2,15 AQSh dollaridan kam daromad bilan yashaydi. Ushbu muammoni hal etishda mehnat bozori siyosatining ahamiyati beqiyosdir, chunki barqaror ish o'rni va munosib daromad — kambag'allikdan chiqishning asosiy yo'lidir.

Ishsizlik va kambag'allik o'rtasida bevosita aloqa mavjud. Ish bilan ta'minlanmagan aholi nafaqat daromad manbayidan mahrum bo'ladi, balki ijtimoiy izolyatsiya, sog'liq muammolari va ta'lim imkoniyatlarining cheklanishi kabi qo'shimcha qiyinchiliklarga ham duch keladi. Shu sababli, samarali mehnat bozori siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish — davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'lishi lozim.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda mehnat bozorini isloh qilish va kambag'allikni kamaytirish borasida muhim qadamlar qo'yilmoqda. 2017—2021-yillardagi islohotlar davrida amalga oshirilgan o'zgarishlar iqtisodiy muhitni erkinlashtirish va ish o'rinlari yaratishga yo'naltirilgan bo'lsa-da, hali hal etilishi zarur bo'lgan ko'plab masalalar mavjud.

2. Mehnat Bozori Siyosatining Nazariy Asoslari

2.1. Faol va passiv mehnat bozori siyosati

Iqtisodiy nazariyada mehnat bozori siyosatini ikki asosiy turga bo'lish mumkin: **faol** va **passiv** siyosat.

Faol mehnat bozori siyosati ishsizlarni qayta ish bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi. Bularga quyidagilar kiradi:

- Kasbiy qayta tayyorlash va malaka oshirish dasturlari;
- Ish qidiruvchilar uchun konsultatsiya va vositachilik xizmatlari;
- Kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash;
- Davlat tomonidan subsidiyalab ish o'rinlari yaratish;
- Yosh mutaxassislar uchun amaliyot dasturlari.

Passiv mehnat bozori siyosati esa ishsizlik nafaqalari va ijtimoiy to'lovlar orqali ishsizlarning daromadini vaqtincha qo'llab-quvvatlashga mo'ljallangan. Passiv chora-tadbirlar muhim ijtimoiy funksiyani bajarsa-da, ular uzoq muddatda ishsizlikni kamaytirmaydi — balki ba'zi hollarda uni uzaytirishi mumkin. Shu sababli zamonaviy yondashuv faol va passiv siyosatni uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlaydi.

2.2. Kambag'allik va ishsizlikning o'zaro bog'liqligi

Iqtisodchilar kambag'allik va ishsizlik o'rtasidagi munosabatni tushuntirish uchun bir qancha nazariy modellarni ishlab chiqqan. Xususan, “kambag'allik tuzoq” nazariyasiga ko'ra, past daromadli oilalarning bolalari sifatli ta'lim ola olmaydi, bu esa ularning kelajakdagi ish topish imkoniyatlarini cheklaydi va kambag'allik avloddan avlodga o'tib boradi.

Bundan tashqari, “mehnat bozori segmentatsiyasi” nazariyasi birlamchi (yuqori ish haqi, barqaror ish o'rinlari) va ikkilamchi (past ish haqi, nobarqaror bandlik) mehnat bozori segmentlari mavjudligini ta'kidlaydi. Kambag'al aholi ko'pincha ikkilamchi segmentda band bo'lib, birlamchi segmentga o'tish imkoniyatlaridan mahrum qoladi.

3. Ishsizlikning Asosiy Sabablari va Turlari

Ishsizlikning turli ko'rinishlari unga qarshi kurashishning turli usullarini talab etadi. Iqtisod fanida quyidagi asosiy ishsizlik turlari ajratiladi:

Tarkibiy ishsizlik — iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar natijasida yuzaga keladi. Masalan, raqamli texnologiyalar rivojlanishi bir qator kasb egalarini ishsiz qoldirishi mumkin. Bunday ishsizlikni kamaytirish uchun uzoq muddatli kadrlar qayta tayyorlash dasturlari zarur.

Tsiklik ishsizlik — iqtisodiy tanazzul davrlarida ishlab chiqarish kamayishi tufayli kelib chiqadi. Bu turdagi ishsizlik bilan kurashishda davlatning fiskal va pul-kredit siyosati hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Friksion ishsizlik — bir ish joyidan ikkinchisiga o'tish davridagi qisqa muddatli ishsizlikdir. Bu holat ko'p jihatdan tabiiy hisoblanadi va mehnat bozori ma'lumot tizimlarini yaxshilash orqali qisqartirish mumkin.

Mavsumiy ishsizlik — qishloq xo'jaligi va turizm kabi sohalarda mavsumiy xususiyat kasb etadi. O'rta Osiyo mintaqasida, jumladan O'zbekistonda, bu turdagi ishsizlik aholining kambag'allashuviga sezilarli hissa qo'shadi.

4. Kambag'allikni Kamaytirish Yo'llari: Xalqaro Tajriba

4.1. Skandinaviya modeli

Skandinaviya davlatlari (Shvetsiya, Daniya, Finlyandiya, Norvegiya) faol mehnat bozori siyosatida dunyo bo'yicha eng yuksak natijalarga erishgan. Ushbu mamlakatlarda:

- YaIMning 2—3 foizi faol mehnat bozori dasturlariga sarflanadi;
- Ishsizlarga kasbiy qayta tayyorlash majburiy shaklda taklif etiladi;
- Ish topish xizmatlarining keng tarmog'i mavjud;
- Ijtimoiy sheriklik (hukumat, ish beruvchilar va kasaba uyushmalari o'rtasida) yaxshi yo'lga qo'yilgan.

Bu yondashuv “flexicurity” (moslashuvchanlik + xavfsizlik) deb ataladi va Daniyada ayniqsa muvaffaqiyatli qo'llanilgan.

4.2. Janubiy Koreya tajribasi

Janubiy Koreya 1997—1998-yillardagi moliyaviy inqirozdan so'ng mehnat bozori siyosatini tubdan isloh qildi. Davlat kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, ishsizlarni qayta tayyorlash va ish o'rinlari yaratishga katta mablag' sarfladi. Natijada mamlakat 2—3 yil ichida ishsizlik darajasini 7 foizdan 3 foizgacha pasaytirdi va kambag'allik ko'rsatkichlari sezilarli ravishda yaxshilandi.

4.3. Braziliyaning “Bolsa Familia” dasturi

Braziliyada amalga oshirilgan shartli pul o'tkazmalari dasturi — “Bolsa Familia” — kambag'al oilalarga bolalarini maktabda o'qitish va tibbiy ko'rikdan o'tkazish sharti bilan pul nafaqalari beradi. Bu dastur nafaqat bir zumlik kambag'allikni, balki avlodlararo kambag'allik muammosini ham hal etishga qaratilgan. 2003—2014-yillarda ushbu dastur 28 million brazilyalikni mutlaq kambag'allikdan olib chiqishga yordam berdi.

5. O‘zbekistonda Mehnat Bozori Siyosati va Kambag‘allikni Kamaytirish

5.1. Mavjud holat tahlili

O‘zbekiston Respublikasida mehnat bozori bir qator o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Mamlakatda yosh aholi ulushi yuqori bo‘lib, har yili mehnat bozoriga 300—400 ming yangi ishchi kuchi qo‘shilmoqda. Bu holat yangi ish o‘rinlari yaratishni ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning eng muhim vazifalaridan biriga aylantiradi.

Rasmiy ma‘lumotlarga ko‘ra, ishsizlik darajasi nisbatan past ko‘rinsa-da, “yashirin ishsizlik” va kam ta‘minlangan bandlik muammosi jiddiy bo‘lib qolmoqda. Qishloq hududlarida faol ish qidiruvchilar ish topish imkoniyatlaridan ko‘pincha mahrum bo‘ladilar.

5.2. Tashqi mehnat migratsiyasining o‘rni

O‘zbekiston uchun xorijga mehnat migratsiyasi aholining daromad manbayida muhim o‘rin tutadi. Yillik o‘tkazma pullari (remittances) hajmi yalpi ichki mahsulotning 10—15 foiziga yetishi mumkin. Biroq bu holat ichki ish bozorini rivojlantirish zaruratini bartaraf etmaydi — aksincha, mamlakatda sifatli ish o‘rinlari yaratilmasa, malakali kadrlar xorijda qolishda davom etaveradi.

5.3. Tavsiyalar va strategik yo‘nalishlar

O‘zbekistonda mehnat bozori orqali kambag‘allikni kamaytirishning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat bo‘lishi mumkin:

Birinchidan, kasbiy ta‘lim va malaka oshirish tizimini zamonaviy iqtisodiyot talablariga moslashtirish zarur. Raqamli iqtisodiyot, IT soha va xizmat ko‘rsatish tarmoqlarida keng ko‘lamli o‘quv dasturlari ishlab chiqilsa, aholi yangi ish bozoriga muvaffaqiyatli kirib borishi mumkin.

Ikkinchidan, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratish, byurokratik to‘siqlarni kamaytirish va kredit imkoniyatlarini kengaytirish lozim. Tadbirkorlik — ish o‘rinlari yaratishning eng samarali mexanizmlaridan biridir.

Uchinchidan, qishloq hududlarida ish o‘rinlari yaratish va infratuzilmani rivojlantirish orqali shaharga migratsiya bosimini kamaytirish, aholi bandligini joyida ta‘minlash imkonini beradi.

To‘rtinchidan, ijtimoiy himoya tizimini faol mehnat bozori siyosati bilan uyg‘unlashtirish, ya‘ni nafaqalar oluvchilarni qayta tayyorlash va ish topish xizmatlariga majburiy jalb etish amaliyotini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

6. Xulosa

Mehnat bozori siyosati va ishsizlikning kamaytirilishi kambag‘allikka qarshi kurashda markaziy o‘rin egallaydi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, yagona universal yechim mavjud emas — har bir mamlakat o‘z ijtimoiy-iqtisodiy sharoitiga mos siyosatni shakllantirishi kerak. Biroq muvaffaqiyatli yondashuvlarning umumiy jihati — faol mehnat bozori siyosati, sifatli ta‘lim, kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash va samarali ijtimoiy himoya tizimlarining birgalikda qo‘llanilishidir.

O‘zbekiston uchun eng muhimi — mehnat bozorini raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirish, yosh avlodning kasbiy salohiyatini oshirish va mahalliy ish o‘rinlarini ko‘paytirish bo‘yicha izchil siyosat yuritishdir. Bu yo‘lda amalga oshiriladigan islohotlar nafaqat ishsizlikni kamaytiradi, balki mamlakatda kambag‘allikni qisqartirishning mustahkam asosini yaratadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Jahon Banki. (2022). *Poverty and Shared Prosperity Report*. Washington DC: World Bank.
2. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO). (2023). *World Employment and Social Outlook*. Geneva: ILO.

3. Calmfors, L. (1994). Active Labour Market Policy and Unemployment. *OECD Economic Studies*, 22, 7—47.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. (2023). *Mehnat va bandlik statistikasi*. Toshkent.
5. Kluve, J. (2010). The effectiveness of European active labor market programs. *Labour Economics*, 17(6), 904—918.
6. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. New York: Oxford University Press.
7. UNDP. (2023). *Human Development Report: Breaking the Gridlock*. New York: UNDP.